

УДК 398.4-053.2 (477.86-2)

З НАРОДНОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ БОГОРОДЧАНЩИНИ: ТРАДИЦІЙНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ДУШІ “БЕЗПІРНИХ” ДІТЕЙ

Володимир ГАЛАЙЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра етнології
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

У статті висвітлено один із сегментів традиційної народної демонології західної смуги Богородчанщини, пов'язаний з уявленнями про душі так званих “безпірних” дітей. Подано відомості про таких персонажів, як *потерчата*, *русалки*, *майки*, *мавки*, *племети*, *лелети* та ін. Окреслено географію поширення вірувань про кожного з цих персонажів, визначено їхні локальні особливості й кореляцію між ними. Огляд здійснено із широким залученням відомостей з територіально близьких теренів Гуцульщини, Бойківщини і Покуття. З'ясовано, що уявлення про *потерчат* на Богородчанщині в основному збігаються із загальноукраїнськими. Вірування в *русалок*, *майок* і *мавок* виявляють багато спільного і, ймовірно, становлять єдиний масив, з плином часу роздроблений на частини. Те, що подекуди у літературі цих персонажів представляють суто як духів природи, не знаходить підтвердження у польових записах. *Племета* генетично непохідна від душ померлих неохрещеними дітей, хоча й виявляє до них певну дотичність. Вірування у *лелетів*, які мають вузьколокальний характер, з одного боку, оперті на віру в посмертне існування душі у птахоподібній іпостасі, з іншого – ґрунтуються на особливостях сприйняття людиною крику нічних птахів.

Ключові слова: демонологія, вірування, “безпірні” діти, русалка, мавка.

Дослідження традиційної демонології є надзвичайно важливим сектором етнологічних пошукувань, оскільки вона сягає корінням глибинних пластів культури народу. Особливо актуальне опрацювання цієї тематики для української етнологічної науки, адже про світогляд наших прашурів не маємо давніх писемних джерел, які були б достатньо докладними і надійними. Широкий корпус зібраних від доби романтизму й дотепер етнографічних матеріалів та непоодинокі спроби їх теоретично осмислити є свідченням живого інтересу науковців до народної демонології, доброго розуміння її значення у вирішенні різноманітних, у тому числі й пов'язаних з етногенезом проблем, усвідомлення того, що демонологічні уявлення та вірування суть невід'ємною складовою життя традиційного суспільства, його своєрідними регуляторами.

Сьогодні вже не викликає заперечень, що основу більшості демонологічних уявлень українців становить віра у посмертне існування душі. Особливе значення у цьому контексті має те, яким померлий був за життя, як, коли і за яких обставин він помер, чи дотримано усіх необхідних вимог при його похованні тощо. Відтак,

при спробах класифікації різних демонічних персонажів потрібно враховувати не лише співзвучність їхніх назв, схожість проявів чи функційну наближеність. Одним із основних критеріїв постає саме фактор походження, 'енези.

З-поміж усіх теренів етнічної території українців чи не найповніше досліджені демонологічні уявлення населення Карпат і Прикарпаття. Водночас ця повнота часто виявляється лише позірною: у низці населених пунктів записи робилися поверхово, а окремі взагалі залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, мало висвітлені у літературі й відомості з Богородчанського району Івано-Франківської області.

Мета цієї публікації – подати якомога повніший опис одного із сегментів народної демонології західної смуги Богородчанщини, який включає персонажів, що нібито походять із душ “безпірних” (дочасно померлих) дітей.

Джерельною основою статті стали польові матеріали, зафіксовані автором і студентами кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка у селах Богородчанщини в 2003 й 2008 роках. Найбільш близькими за територією дослідження й, відповідно, суголосними є також відомості з народної демонології бойків Рожнятівщини, які свого часу оприлюднили Іван Вагилевич (уродженець с. Ясень теперішнього Рожнятівського району)¹ та Юзеф Шнайдер². Близька демонологія Богородчанщини і з відповідним пластом духовної культури населення сусідньої Надвірнянщини, південну частину якої відносять до Гуцульщини. Матеріал з цих теренів висвітлено у монографії Яна Фальковського³ і в обширній розвідці Антона Онищука⁴. Багато типологічно схожих відомостей містять також публікації, які стосуються більш віддалених теренів. Йдеться, зокрема, про праці Ю. Шнайдера, Володимира Шухевича, Оскара Кольбер'а, Володимира Гнатюка⁵.

---

¹ Vojkovi, lud ruskoslovanské v Haliujch. Od Dalibora J. Wahylewiane // Iasopis ieskijho Muzeum. Praha, 1841. Sv. 1. S. 30–72. Цю працю видано також українською мовою: *Вагилевич І. Бойки, русько-славянський люд у Галичині / І. Вагилевич / Передм. та пер. з пол. Р. Кирчіва // Жовтень. 1978. № 12. С. 117–130. На жаль, І. Вагилевич, будучи священиком, змалював народну демонологію свого краю дуже скупо.*

² *Schnaider J. Wńgyd mar / J. Schnaider // Lud: Organ Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie. Pod red. d-ra Antoniego Kaliny. Lwyw, 1902. Roc. VIII. S. 183–187; Ejudem. Gańż podac zebranych w powiecie dolickim i kaiuskim // Lud / Pod red. W. Bruchnalskiego. Lwyw, 1907. T. XIII. S. 233–243; Ejudem. Z iycia gyrali nadiomnickich // Lud / Pod red. d-ra A. Fischera. Lwyw, 1912. T. XVIII. Cz. 11. S. 174–175.*

³ *Falkowski J. Pyinocno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny / J. Falkowski. Lwyw, 1938. Prace etnograficzne. Nr. 4. У праці, де безпосередньо йдеться про побут і звичаї декількох сіл Богородчанщини, питань демонології дослідник не торкнувся (Див.: *Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwyrniacskiej, Bystrzycy Soiotwieskiej i J omnicy / J. Falkowski. Lwyw, 1937. Prace etnograficzne. Nr. 3).**

⁴ *Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці, надвірнянського повіта, 1907–1908 / А. Онищук // Матеріали до української етнології. Львів, 1909. Т. XI. Ч. 2. С. 1–139.*

⁵ *Schnaider J. Z kraju Hucuiyw / J. Schnaider // Lud / Pod red. d-ra A. Kaliny. Lwyw, 1900. Roc. VI. Cz. VI. S. 257–267; Ejudem. Lud peczenii yeski // Lud / Pod red. W. Bruchnalskiego. Lwyw, 1907. T. XIII. Cz. II. S. 98–117; Шухевич В. Гуцульщина / В. Шухевич. Львів, 1908. Ч. 5;*

Варто зазначити, що Богородчанщина чітко не окреслена з погляду на етнографічне районування. Північно-східну частину району визначають як Покуття, південну – як Гуцульщину. Західна смуга (у тому числі й південні умовно вже “гуцульські” села Гута і Пороги), натомість, виявляється не залученою ні до Покуття, ні до Гуцульщини, ні до територіально близької Бойківщини, східну межу якої окреслюють південно-західною частиною сусіднього Рожнятівського району.

На наш погляд, частину Богородчанщини між Лімницею та Бистрицею Солотвинською доцільно розглядати як продовження етнографічного ареалу Бойківщини. У цьому переконує те, що західну межу Покуття дослідники максимально доводять до річок Бистриця й Бистриця Солотвинська, водночас крайніми точками сходу Бойківщини визначають Ясень, Сливки та Небилів, які знаходяться вже на правому березі Лімниці і за природно-географічним середовищем та багатьма господарсько-культурними ознаками до підгірських і гірських сіл Богородчанщини найближчі. Очевидними, однак, є потреба у подальшому всебічному опрацюванні порушеного питання, рівно як і своєрідна перехідність окресленої території (позначена впливом бойківських, гуцульських і покутських елементів).

Зважаючи на вказані обставини, вважаємо потрібним подати майже всі виявлені на Богородчанщині матеріали до теми, щоб виразно окреслити географію побутування тих чи інших демонологічних уявлень, адже специфіка регіону така, що не лише варіанти, але навіть окремі персонажі можуть бути представлені записами лише з двох-трьох близько розташованих сіл.

Виклад основної частини дослідження розпочнемо з констатації того, що демонологічні уявлення західної смуги Богородчанщини про душі померлих до охрещення дітей (як правило – страчених матерями, викиднів) становлять тут доволі цілісний тематичний блок, який, проте, представлений різними демонічними персонажами.

Найчастіше душі “безпірних” немовлят фігурують у розповідях без якої-небудь специфічної назви, водночас спорадично відомі як *поне(у)рчата*, або *те(у)рчата* (села Лесівка, Хмелівка, Глибівка), *стратуни* (с. Хмелівка): “*Потерчата – то ті діти, що десь жінка, може, шось подвигала, та і та дитина така маленька уродилася. То тоже вони вночі, кажут, що можут вставати*”⁶, “(Хто такі *потерчата*? – Л. О.) *То коли дитину нехрещену поховати, то кажуть, що її душа буде блукати по лісах*”⁷.

Kolberg O. Pokucie: Obraz etnograficzny. Cz. III // Kolberg O. Dzieia wszystkie / O. Kolberg. Wroclaw–Poznac, 1963. T. 31 (Reedycja fotooffsetowa, pierwodruk: Kraguw, 1888); Гнатюк В. Знадоби до української демонольої // В. Гнатюк. Т. II. Вип. 1 // Етнографічний збірник. Львів, 1912. Т. XXXIII. С. 1–237; Його ж. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Там само. С. V–XLII.

⁶ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Палагни Федорівни Загірняк, 1936 р. народж. Тут і далі при назві села вказівки на його належність до Богородчанського району не подаємо.

⁷ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 14. 07. 2008 р. від Палагни Миколаївни Паранюк, 1937 р. народж.

Вірять, що такі душі літають, мов птахи, і просять хрещення, щоб не потрапити до “нечистого”. У таких випадках на Богородчанщині, як і повсюдно в Україні, молилися за їхні душі, кидали хустку чи бодай якусь шматинку від себе їм за крижмо і надавали їм ім’я:

“Кажут, що ходит і просит хреста”⁸, “Казали шось, що кидбли крижмо, бо нехрещїне”⁹, “Кажут, що то летит тото і та[к]”, гі птах... І ти, хто видит їх, має сі за ту душу молити. І крижмо кидати, що має коло себе”¹⁰, “Потерчата – що їх мами вбили. Як є – в воздуху така нечиста сила летит і кричит: “Хреста, хреста!” – то кажут, аби хустини врізати або що, і кинути так тканину, і перехрестити, і воно буде хрещене”¹¹, “Нехрещені – казали, що в повітря могло шось таке летіти і просити хреста. Тоді брали хустинку чи якійсь кусочок матеріалу, перехрещували, казали: “Во ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа. Раб чи рабиня”... То воно, казали, що так летить догори, до тої душі. І вже та хустинка зникала і тихо ставало там у хмарах”¹², “То колись так було давно. Не раз іде в повітря і кричит: “Христа! Христа!” – то це дитина нехрещена вмерла. І тоди, як маєш, що маєш у себе, кинь. Оце візьме та дитина, – вона буде наполовину хрещена. Хто-небудь її може почути і в будь-який час року. Вона летит горів, вітер дує, з вітром так летит”¹³, “Таке було, що йде кричит хреста. То що маєте на субі – кидайте: “Як пан, то будь Іван, а як панна...”¹⁴, “Ставалося, що просила хреста, – моя баба вийшла надвір та й стоїт, а так як ніби йде у повітря та й каже: “Хреста, хреста!” – а баба як мала хустку на голові таку, так зняла та й каже: “Як пан – будь Іван, як сь панна – будь Анна”, – і хустину вергла, – вже баба не виділа тої хустини, вже баба охрестила”¹⁵, “То їх охрестити треба, як почувеш, а таке деколи буває, то так старі люди розказували. Треба їм платка кинути і приказати шось, але я того не знаю, то треба старших питати”¹⁶, “То колись так казали, що просять хрещення, і треба їм кинути платок свій і сказати: “Якшо пан – то Іван, якщо панна – то Іванна”[...] А той платок – то як крижма, то ше як його кидаеш, то треба перехрестити”¹⁷, “Кажут, що десь в облаках плакало. То треба

---

⁸ Записано у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Дмитра Васильовича Іванишина, 1939 р. народж.

⁹ Записано у селі Богрівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Федоришин, 1944 р. народж.

* Тут і далі у квадратних дужках доставлено літери чи слова, які допомагають краще зрозуміти текст.

¹⁰ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Палагні Федорівни Загірняк, 1936 р. народж.

¹¹ Записано Н. Бойко у селі Лесівка 17. 07. 2008 р. від Олексія Дмитровича Костишина, 1951 р. народж.

¹² Записано Н. Бойко у селі Лесівка 17. 07. 2008 р. від Марії Андріївни Костишин, 1955 р. народж.

¹³ Записано Н. Бойко у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Ганни Іванівни Кільчинської, 1930 р. народж.

¹⁴ Записано у селі Міжгір’я 14. 07. 2008 р. від Марії Михайлівни Зіняк, 1925 р. народж.

¹⁵ Записано Л. Онішук у селі Луквиця 20. 07. 2008 р. від Юстини Василівни Положак, 1923 р. народж.

¹⁶ Записано Л. Онішук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Галини Михайлівни Заруби, 1964 р. народж.

десь, як маєш носовик чи навіть сорочки наволоку, то урвати і кинути на крижму, аби була крижма. І кажуть: “Як дівочка – то будь Марія, як хлопчик – будь Йосафат”¹⁸.

У селах Хмелівка, Лесівка й Нивочин зустрічаються варіанти, згідно з якими “крижмо” потрібно було скропити кров’ю з лівого мізинця:

Треба з лівого мезинця пустити кров на платок чи якусь шматку, і викинути, і приказати: “Якщо дівка – най буде Марійка, як хлопець – най буде Іван”. І та хустинка ся підійме в повітря, то вже для тої дитини”¹⁹, “Казали, що ті нехрещені діти стають тирчагами. То вони літають по землі і просять хрещення. Як тако йдеш і чуєш шось таке, то треба платочок свій взяти, пустити на нього крові з мезинця лівого, кинути ввєрх і ще приказати: “Якщо пан – то Іван, якщо панна – то Іванна”, – то так як ніби похрестив”²⁰, “Як помирили діти нехрещені – то потерчата. То як по лісу йдеш і тобі чується, що тебе хтось кличе, то треба було кров пустити з лівого мізинця на платок якийсь чи тряпочку і викинути ввєрх. І ще треба приказати примовку: “Як пан – нехай буде Іван, якшо панна – то Іванна”. І той платок аж летить”²¹, “То ж маленькі душечки, тільки вони без хреста, то вони по землі літають хрещення собі просять. То як чуєш де який голос дитячий в лісі, то треба свій платок викинути, тільки на нього маєш кров з лівого мезинця пустити і приказати примовку спеціальну, то як хрещення”²².

Подекуди за крижмо подавали щось бідним дівчинці чи хлопчикові, що нагадує подавання “запростибіг”, вгодне душам покійних: “Як ис пан, то будь Іван, а як ис панна, то будь Анна”. – І крижмо треба дати. Треба якійсь бідній дівчині чи бідному хлопчикови такому щось дати: хоч хустинку, хоч сорочку”²³.

Душі “безпірних” дітей можуть нібито виявляти свою присутність і своєрідною піснею, у якій звинувачують своїх батька чи матір²⁴. Почувши таку пісню, їх, як і в попередньому випадку, належало “охрестити”:

¹⁷ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 14. 07. 2008 р. від Юрія Михайловича Паранюка, 1937 р. народж.

¹⁸ Записано Н. Бойко у селі Гринівка 17. 07. 2008 р. від Юстини Олексіївни Ярової, 1932 р. народж.

¹⁹ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

²⁰ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Євдокії Дмитрівни Жирик, 1934 р. народж.

²¹ Записано Л. Оніщук у селі Лесівка 17. 07. 2008 р. від Олексія Дмитровича Костишина, 1953 р. народж.

²² Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Параски Іванівни Мартинюк, 1921 р. народж.

²³ Записано у селі Луквиця 17. 07. 2008 р. від Марти Дмитрівни Сеніч, 1936 р. народж.

²⁴ Так самі відомості про “стратчет” записував Ю. Шнайдер на Рожнятівщині. “Якщо “стратче” було дівчинкою, воно промовляє: “Бодай мама не прощена, що я вмерла нехрещена”, – якщо ж хлопчиком: “Бодай тато не прощен, що я умер нехрещен” (*Schneider J. Z. Źycia gyrali nadiomnickich...* Т. XVIII. S. 175).

“Говорили, коли дитина нехрещена, її душа літає, як птах, і каже: “Моя мама не прощена, що я хожу нехрещена”, – це коли дочка народиться. А як народиться син, і є нехрещений, то він каже: “Мій тато не прощений, – я літаю нехрещений”, – то тато має великий гріх”²⁵, “Про нехрещену дитину кажуть, що то летить який якийсь птах і каже: “Бодай моя мама була не прощена, що я вмерла нехрещена”. Тоди треба кинути чимось за тим, хустинку якусь абощо пустити на вітер за тим”²⁶, “Казали такого, що... “Йой, – каже, – я раз ішла, а то так дитина дуже плакала...” Вночі ніби. І як дівочка вже, то каже: “Бодай моя мама не прощена, що я ходжу нехрещена”. То треба кидати, що масш, навіть хустку, щоби на крижму”²⁷.

З окремих розповідей бачимо, що іноді, чуючи співи “безпірних” дітей, чинили так само, як і при зустрічі з “нечистою силою”: хрестилися і промовляли своєрідне закляття²⁸: “Казали колись, що як нехрещена дитина, а люди йдуть з грибів чи з ягід, та й ту[т] в нас [було таке], злапаються за руки та й дуже співають, то ті діти, котрі нехрещені, та й дуже співають... Хреститисі, похреститисі три рази, та й каже сі: “Йди, не зачіпай”²⁹.

На противагу, подекуди на Богородчанщині вважають, що чути прохання нехрещеної душі можуть лише побожні, щасливі люди*: “Як людина побожна, щаслива, то та людина вчує, як те дитя просить хреста”³⁰, “То треба, аби щаслива людина така, щоби вчула та й кинула крижмо. То не кождий може таке видіти та й чути, то треба ще бути щасливому”³¹, “Казали, що та людина щаслива, аби чула нехрещеної дитини”³².

В одній із бувальщин таке прохання нібито чув “темний” (сліпий) чоловік. Можливо, що у контексті сказаного вище ця обставина також відіграє якусь певну роль:

---

²⁵ Записано М. Мельником у селі Пороги 11. 07. 2003 р. від Марії Василівни Сметанюк, 1927 р. народж.

²⁶ Записано Н. Бойко у селі Хмелівка 23. 07. 2008 р. від Євдокії Василівни Романів, 1928 р. народж.

²⁷ Записано Н. Бойко у селі Яблунька 21. 07. 2008 р. від Марії Олексіївни Гавриш, 1932 р. народж.

²⁸ Про сприйняття *потерчат* як ворожих людині демонічних істот свідчать і матеріали Ю. Шнайдера. Згідно з ними, “стратче” – це дух дитини, котрій мати відібрала життя, а водночас – диявол, який страшить людей. Душі таких дітей бояться нібито блискавиці, яка їх вбиває (*Schnaider J. Z życia gyałali nadiomnickich... T. XVIII. S. 175*).

²⁹ Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Юстини Василівни Магас, 1932 р. народж.

* Зауважимо, що на Західному Поліссі часто вважають, що саме такі, “щасливі” люди, можуть бачити русалок.

³⁰ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

³¹ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Юстини Олексіївни Ярової, 1932 р. народж.

³² Записано Н. Бойко у селі Гринівка 17. 07. 2008 р. від Юстини Олексіївни Ярової, 1932 р. народж.

“Бэло в нашому селі, шо був темний чоловік, він грав по весіллях на скрипку. То троєські ті мэзики. І він йшов вночі з весілля, та й дуже чув крик, писк, шо кричело в повітрі: “Хреста! Хреста!” І він зірвав з себе якусь одежну і перехрестив во ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа, там на ім’я дівчини і на ім’я хлопці, і кинув тоту одежну у повітрі, і другий день ходили люди шукати тої одежни, і тої одежни не бэло. І то вже перестало пищети. То казали, шо якщо дівчина зробила вборт, нехрещіна дитина, то вона просила хреста. Вона пищела, бо її лапбв той скаменівник, забирав її до себе”³³.

Тему стосунків між страченими дітьми та їхньою матір’ю почасти розкриває оповідка, записана у с. Хмелівка. У ній, поміж іншого, йдеться про існування “того світу”, де такі діти продовжують рости. Основним для оповідки, однак, є моралізаторський аспект, який звучить доволі таки неоднозначно:

“Колись в нас розказували, шо насправді таке було. Одна жінка гуляща була. І вона діти свої гет викидувала, не родила. А як прийшлося, пішла до священика сповідатися. Каже: “Яку мені покуту дасте, бо я грішниця велика?” – Та й розказала священикови, шо вона троє дітей гет викинула (колись бабки тратили). А він тоді їй задав покуту таку. Каже: “Купи три крижми, засвіти три свічки, йди в каплицю, вклекай, засвіти свічку, молися. Якщо тобі твої діти простят твої гріхи, то тоді і Бог простить”.

“Вона пішла в каплицю, засвітила свічку, поставила так на стіл тоті крижми і моли[ть]сі. Дивиться – йде (тоті діти на тім світі повиростали великі), йде хлопець в галстуку (Але священик ще сказав, аби вона сі не обзивала до них нічо[го], бо як обізветься, так вони її душу і забрали б). А такий гарний хлопець, великий. Каже до неї: “Дякую тобі, мамо, – і ту крижму бере, – ти мене гет викинула, а я мав бути лікар великий. Але я тобі прощаю твої гріхи”. – Вона сі нічого не обзивала. І йде дівчина знов. Дівчина гарна така, і каже: “Мамо, я тобі тоже прощаю. Я мала бути дуже вчена, але ти мене не хотіла”. – Потім ще одна дівчина підійшла і каже: “Я тобі тоже прощаю. Я мала повіситися, не свую смертю померти”. – І так вона прийшла і ксьондзови розказала”³⁴.

З часом неохрещені *потерчата* нібито стають *русалками* або *майками*³⁵: “Як діти помирали нехрещені, та казали, шо то русалки. (А потирчата не казали? – Л. О.) То такі теж. Як мале, то ше потирча, а як виросте, вже

³³ Записано у селі Космач 22. 07. 2008 р. від Ганни Миколаївни Маслій, 1932 р. народж.

³⁴ Записано Н. Бойко у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Євдокії Іванівни Заруби, 1930 р. народж.

³⁵ Такі уявлення про походження *нявок* та *лісних (лісниць)* були притаманні й гуцулам: “Коли дитя “прийде на світ нечъисне”, себ то без житя, або хоч живе, а умре не хрещене, то душа його тиняє ся опісля горами й лісами, “клине своїм родичам та кличе ирсту”[...] “Як би тото хтось зачуў, та аби верг, шо має на землю – ци би платок йикий, ци би и удраў из сорочки кавалічок та аби верг и аби казаў: йикис хлопец, то иршу кі христом съветим и даю ти на імє Иван (ци як там), а іуцьи, то Марійка (або як), и тогди, як верг тот платок, а оно собі здоиме и летит до Бога”. Буває однак, шо і сім літ промине, а душа дитяти не найде чоловіка, шо поступив би так, а тоді іде

дівчинка велика, то стає русалкою”³⁶, “Майки – то ті дівчатка, які помирили нехрещеним. То ж колись абортів не було. То вродить десь, у шматку заховає, і все. То казали, що таких багато було. То душечки є, а хреста нема. То ті діти і є турчата. А коли вони виростають, то стають майками”³⁷, “Я знаю, казали колись, мої тато казали, що не раз вийдуть – і так летить щось і плаче... (А як ніхто не охрестив, то чим потім та душа ставала? – Л. О.) Майкою”³⁸.

Відомості з Богородчанщини про *русалок* дещо неоднорідні. Частина респондентів категорична у твердженні, що про них у їхніх селах давніше не розповідали³⁹: “Та я знаю, я хіба в телевізорі бачила, що то русалки, а ше в книжках своїй внучці читала, а сама нічо[го] не чула”⁴⁰, “Не, в нас такого нема, в нас в русалок не вірили”⁴¹, “Русалки – то такого в нас нема, ми такого не бачили, тому й не віримо”⁴². Мотивують же відсутність відповідних вірувань відсутністю необхідного для *русалок* водного середовища: “Русалки – то вони в морях живуть, а в нас води великої нема”⁴³, “В нас нема такої води, русалки більше там, де вода, живуть”⁴⁴, “В русалок не вірили, бо в нас ріки нема, то хіба де по других селах”⁴⁵.

Все ж, інша частина респондентів, апелюючи до розповідей старих людей, засвідчувала давність побутування уявлень про *русалок* на теренах Богородчанщини. Відповідно, й самі те, що люди не співвідносять існування *русалок* зі своєю місцевістю, ще не є ознакою неавтентичності даного пласту демонологічних вірувань.

вона на Няўку” (Оніщук А. Матеріали до гуцульської демонології... С. 56); “Йик дівка учинит дитину, а закопає її в землю в лісі, а тот дитина перетрива 7 рік у землі, кличе вона хреста; йик хто учує та схрестит, то з неї не буде лісниця, а йик ніхто не вчує и не схрестит дитину, то робит си з неї лісна-лісниця; крижми вона не має; перед і покритий, а зад ні” (Шухевич В. Гуцульщина... С. 198).

³⁶ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Галини Михайлівни Заруби, 1964 р. народж.

³⁷ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

³⁸ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Климпус, 1948 р. народж.

³⁹ Також і згідно з уявленнями гуцулів, *русалки-люзони* до них у гори “не приходь”, вони є лиш “у далеких краях над великими водами” (Шухевич В. Гуцульщина... С. 201).

⁴⁰ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 11. 07. 2008 р. від Наталії Дмитрівни Дем’янів, 1942 р. народж.

⁴¹ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Палагни Миколаївни Гузар, 1940 р. народж.

⁴² Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 14. 07. 2008 р. від Палагни Миколаївни Паранюк, 1937 р. народж.

⁴³ Записано Л. Оніщук у селі Лесівка 17. 07. 2008 р. від Олексія Дмитровича Костишина, 1953 р. народж.

⁴⁴ Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Ганни Василівни Гошівської, 1948 р. народж.

⁴⁵ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Євдокії Дмитрівни Жирик, 1934 р. народж.

Уявляють *русалок* як дівчат у білому вбранні і вінках. Іноді у них вбачають напівдівчат – напівриб. В часі свята Івана Купайла *русалки* нібито купаються у річці, співають біля води пісень. Походять – з душ померлих неохрещеними дітей:

“За русалки старі діди говорили, що купаюця перед Іваном”⁴⁶, “У нас в селі говорили колись, що ті русалки десь коло річок. Люди такі давні, старі говорили колись, що ті русалки беруться з тих дітей, котрі нехрищані. З тих, що їх не хотіли, чи так нехотячи [мати скинула]. То казали все, що на Івана їх можна було бачити. Один день. Шось вони там співали, вбрані були в якомусь білому”⁴⁷, “А русалки, в нас такої води нема, а в[о]ни більше коло ріків. То, кажут, що то ті діти, що нехрещїні повмирали, і на кім світі... То з декотрих – ангели, а декотрі, може, слабші, чи за них менше молящі родичі, і вони русалки. Кажут, що голова така, як у дівчини, в віночку, а сюди так гі риба, хвіст є. Колись казали, що є русалки. Нікому вони не шкодять”⁴⁸.

Подекуди респонденти не робили різниці між *потерчатами* й *русалками*: “Казали, що діти нехрещені – то русалки, або потерчата”⁴⁹.

Стосовно ж *майок*, то уявлення про них побутують майже в усіх обстежених селах Богородчанщини. Подекуди респонденти безпосередньо виводять їхнє походження від померлих неохрещеними дітей, не згадуючи при цьому про *потерчат*: “Майки – то нехрещені діти”⁵⁰, “То тоже, як діти не хрещені, родеть та прикопають де, та й з того майка зроби[ть]сі, але я де знаю, що то таке, та майка”⁵¹, “А в нас зараз то кажуть, що з тих дітей (померлих нехрещеними. – В. Г.) виростають майки”⁵², “Колись були майки, а зара[з] вже нема. Майками ставали нехрещені діти, закопані діти”⁵³, “А майки – се о[т]сі душі, що нехрещені”⁵⁴, “Майки – як звичайні дівчатка, мали сукеночки, довге волосся, бо їх ж не стригли. На Івана Купала вони показуються, виходять на Івана. Звідти вони виходять, де вони прикопані, і потім туди і вертаються”⁵⁵.

⁴⁶ Записано у селі Гута 17. 07. 2003 р. від Миколи Васильовича Микуляка, 1924 р. народж.

⁴⁷ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Анни Олексіївни Стефурин, 1926 р. народж.

⁴⁸ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Палагни Федорівни Загірняк, 1936 р. народж.

⁴⁹ Записано Н. Бойко у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Палагни Миколаївни Гузар, 1940 р. народж.

⁵⁰ Записано І. Рогашко у селі Саджава 16. 07. 2008 р. від Оксани Іванівни Олексин, 1938 р. народж.

⁵¹ Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Юстини Василівни Магас, 1932 р. народж.

⁵² Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Ганни Василівни Гошівської, 1948 р. народж.

⁵³ Записано І. Рогашко у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Ганни Василівни Ковалів, 1922 р. народж.

⁵⁴ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Климпус, 1948 р. народж.

⁵⁵ Записано І. Рогашко у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

Про відповідну 'єнезу майок свідчить також їхній спів, який нібито подекуди можна почути під час їхніх танців. Він тотожний співу *потерчат*: *“То такі файні дівочки, шо їх мама не хотіла та й лишила десь чи закопала, то вони співають: “Аби моя мама царства не дістала, бо якби була мене породила, то я б сі на світі жила”*⁵⁶, *“Бодай мати не прощена, шо я хожу нехрещена”*, – то вони таке співали. *І то кидали (кидали щось за крижмо. – В. Г.), говорили, – і воно вже було хрещене”*⁵⁷, *“Тих нехрещених дітей називають стратуні, а ті, шо їм воду свячену зілляють, хоть і вони нехрещені, а воду їм зілляли, то то вже майочка, то вже не стратун. Вони збирались, і танцювали, і дівчатка казали: “Моя мама не прощена, шо я вмерла нехрещена”. – А хлопчики казали: “Мій тато не прощений, шо я вмер нехрещений”*⁵⁸, *“Ну кажуть, шо шось таке є, майки, але я не знаю, чи то правда. От якби вам таке трапилось, то це ж діти нехрещені, і от воно летить і просить: “Хреста, хреста”. – І воно каже: “Моя мама не прощена, шо я вмерла нехрещена”. – І шось, якщо маєш на собі похоже на крижму, хустку саме краще, то кинути, і воно вже буде напівхрещене. Воно тако як йде, то так як вітер дує”*⁵⁹.

Відомості про танці майок на Богородчанщині не надто деталізовані, порівняно з сусідніми теренами. У с. Пороги, зокрема, про них розповідали так: *“Майки – померлі нехрещені дівчата і хлопці. Вони танцюють на полі, і в лісі, на полонині, – де витоптана трава. Коли в камені є дірка, то тут танцювали майки. З тої дірки п'ють воду дятли”*⁶⁰.

На зріст майки дуже малі, що природно з погляду на їхнє походження із “безпірних” дітей. Дві майки могли нібито поміститися в один чобіт: *“Були майки, які були дуже малі, вони танцювали на полі, це малі діти. Дві майки могли влізтися в чобіт”*⁶¹.

---

⁵⁶ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

⁵⁷ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Климпус, 1948 р. народж.

⁵⁸ Записано І. Рогашко у селі Хмелівка 18. 07. 2008 р. від Марії Степанівни Куртяк, 1926 р. народж.

⁵⁹ Записано І. Рогашко у селі Глибока 16. 07. 2008 р. від Ганни Іванівни Кільчинської, 1930 р. народж. Тотожні відомості з Надвірнянщини опублікував А. Оніщук: “Танцюючи, хлопці-нявки співають: “Бодай тато не прощен, не прощен, Що я умер не хрещен, не хрещен!” – Дівчата співають: “Бодай мама не прощена, Що я ўмерла не хрещена!” (Оніщук А. Матеріали до гуцульської демонології... С. 56).

⁶⁰ Записано М. Мельником у селі Пороги 13. 07. 2003 р. від Миколи Михайловича Климовича, 1929 р. народж.

⁶¹ Записано М. Мельником у селі Пороги 08. 07. 2003 р. від Євдокії Дмитрівни Хорхоль, 1916 р. народж.

Іноді *майки* в описах респондентів постають гарними зеленуволосими лісовими дівчатами: “*Майки – то такі дівочки, вони по лісах живуть, вони такі гарні, мають зелені коси, хороводи водять*”⁶².

Демонічна природа *майок* яскраво виявляється у тому, що вони, як і вся “нечиста сила”, бояться блискавки. Від неї *майки* нібито ховаються під ліщиною, яку, як відомо, блискавка оминає: “*Колись розказували, що як дівчина чи жінка дитину стратит, то тоти діти якимись майкбми ходіт, і вони ховаюця під майинов, під лісков, під ліщинов*”⁶³, “*Тато казали, що та майка виглядає так, як дівчата. То хлопці молоді колись, казали, що виділи тих майок, що вони під ліщинов, що вони переважно під деревом, під ліщинов чогось вони сі збирали вкупочку*”⁶⁴.

Вважають, що ці істоти ссуть дітям та підліткам груди, від чого ті підпухають і болять: “*Казали люди, що були якісь майкь, що груди ссуть, що цицьки дитині ге напухають. Ну а тепер нема*”⁶⁵, “*Бэло таке, що цицьки напухали, і тото, каже, майки ссут. А шо воно таке, то я вам не гуден сказати*”⁶⁶, “*А майки, кажут, шо то в мене груди болет, як я ше нежонатий. Та й так ше розбйруся, хожу без сорочки, – вони кажут, шо то мене майки ссут, шо то в мене груди так, як у жінки*”⁶⁷.

Подекуди стверджують, що вони ссуть груди лише нехрещеним дітям: “*Казали, шо майкь, як дитина нехрецийна, ссали дитину. Такі в дитини груденєта великі, підпухнут*”⁶⁸, – у цьому нюансі також проявляється демонічна природа *майок*. Подекуди ж – що вони ссуть першу чи останню дитину в сім’ї: “*Майкь якісь ссут, як вродиця перша чи послідна дитина. Мбйка груди ссе*”⁶⁹, – зауважимо, що це погано узгоджується з особливим статусом таких людей в плані опірності нечистій силі.

Зустрічаються, однак, відомості, згідно з якими *майки* можуть ссати й дорослих:

“В моєї баби було дев’ятеро дітей, то в них вмирили діти великі. В неї було дев’ятеро і лише двоє вижило. Та вже колись вмерла дитина, а вона вже така була, шо з песиком гралась, постійно з ним гралась, і вже її поховали, – та й баба лягла спати і чує, шо двері рипнули і за кимсь песик пустився бігти. Баба скочила на лавку, а та дитина вже прибігла до грудей, молоко пити, і баба вже пригорнула її до грудей та

⁶² Записано Л. Оніщук у селі Нивочин 19. 07. 2008 р. від Параски Іванівни Мартинюк, 1921 р. народж.

⁶³ Записано у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Софії Юрківни Дякун, 1939 р. народж.

⁶⁴ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Климпус, 1948 р. народж.

⁶⁵ Записано у селі Богрівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Федоришин, 1944 р. народж.

⁶⁶ Записано у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Дмитра Васильовича Іванишина, 1939 р. народж.

⁶⁷ Записано у селі Гута 17. 07. 2003 р. від Миколи Васильовича Микуляка, 1924 р. народж.

⁶⁸ Записано у селі Луквиця 17. 07. 2008 р. від Марти Дмитрівни Сенич, 1936 р. народж.

⁶⁹ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Анни Олексіївни Стефурин, 1926 р. народж.

й кажуть: “Петре, ану засвіти лямпу”. – Та й дідо засвітив лямпу, то баба мусіла їхати в Саджаву (с. Саджава Богородчанського р-ну. – *В. Г.*) до Паливоди (місцевий ворожбит, знахар. – *В. Г.*), аби бабі руки розв’язало. То дідо відвіз бабу туди в Саджаву, і Паливода розв’язав бабі руки, а якби не розв’язав, то б осталася калікою, бо руки задерев’яніли і не можна було розщепити. І більше не приходила та дитина”⁷⁰, “Казали, що майки ссут соски чи в хлопів, чи в жінок, і ту людину болит. Але стараються ту дитину покропити хоча би свяченов водов”⁷¹.

Безумовно, привертає увагу співзвучність назви персонажа і назви троєцького маю – “майка”, “майина”. Про невідповідність зв’язку між ними свідчить не лише найчастотніше приурочення проявів *майок* до Зелених свят, але й заборона чіпати троєцький май на “землі”⁷²: “*Ка[жуть], то, от в маю місяци, як дівчинка мала, в неї ше груди не віростають, починаються, такі колючки, і в неї болет груди, то кажут – майки ссут. Майка сце. То казали, шо майку таку, шо мایتси в городи, то не можна її квати, бо то майки ссут. Чи й хлопчика болет груденята, цвѣрки, – то майка сце. То істота така. Не можна людині тручбити ту маюху – ек ми вже замаєли в городі*”⁷³. Май використовують і як ліки для уражених *майками* грудей: “*Якщо дитина маленька, як її груди пухнут, то тоте листє треба сховати, лиш би на них дощ не капав, і тоте листє треба прививати дитині до грудий*”⁷⁴, “*Маївку прикладали, на Зелені света маївка, шо то хати...*”⁷⁵

Окрім троєцького маю, як лікувальний засіб часто використовували прикладання до грудей монет або навіть і монет з калом: “*Майкѣ – мбйка дитину сце, то треба копійку прикласти*”⁷⁶, “*На копійки брати калу і прикладати, як майкѣ груди ссут*”⁷⁷. Очевидно, що у даному разі маємо справу не з ліками у буквальному розумінні, а з апотропеїчними, охоронними засобами.

Найцікавішим з виявлених способів протидії *майкам* було, однак, прибивання над дверима з внутрішньої сторони хати навмисно для цього злагоджених ляльок-мотанок:

---

⁷⁰ Записано І. Рогашко у селі Глибока 16. 07. 2008 р. від Ганни Іванівни Кільчинської, 1930 р. народж.

⁷¹ Записано Н. Бойко у селі Глибівка 14. 07. 2008 р. від Дмитра Петровича Штогрини, 1930 р. народж.

⁷² Таке вірування побутувало й на Надвірнянщині: “В Зелениці вірять також, що зле робить “кігітна” жінка, коли витягне з грядок майку, себ то галузку, яку заткнено на Зелені Свята; тоді приходять Нявки до неї в ночі, коли спить і ссуть її грудь; можуть також ссати дитину, а навіть мушину, а то за промах матери” (*Онищук А.* Матеріали до гуцульської демонології... С. 59).

⁷³ Записано у селі Пороги 09. 07. 2003 р. від Василіни Василівни Драбець, 1950 р. народж.

⁷⁴ Записано у селі Пороги 08. 07. 2003 р. від Марії Іванівни Шулятинської, 1930 р. народж.

⁷⁵ Записано у селі Луквиця 17. 07. 2008 р. від Марти Дмитрівни Сеніч, 1936 р. народж.

⁷⁶ Записано у селі Космач 22. 07. 2008 р. від Ганни Миколаївни Маслій, 1932 р. народж.

⁷⁷ Записано у селі Хмелівка 16. 07. 2008 р. від Ганни Юрківни Романів, 1934 р. народж.

“Є майкь, шо діти ссут маленькі. Груди такі тверді, дитина не спит. Клялисмо копійки, а потому казали пелінки дерти, і ладити три ляльочки, тако докупки з’єзувати і над дверами прибивати. Вона вже не пиде до хати. Такі маленькі ляльочки біленькі. Цвеком прибивали серед двері. Звити так, шоб головка бэла”⁷⁸.

Подекуди образ *майки* виразно корелює з образом *русалки*. Крім безпосереднього ототожнення *маюк* з *русалками*, це ще й співвіднесення у часі їхньої появи (Зелені свята, Івана Купайла), а також тісний зв’язок із водною стихією: “(Чи вірять у вас в існування *русалок*, *маюк*? – І. Р.) *Є такє, то те саме*. (Хто міг стати *маюкою*? – І. Р.) *Малі діти, якіх проклинала мама, і вони ставали русалками*”⁷⁹, “*Майка, то я тобі можу це казати від мого тата, – то на Івана не можна ся купати, бо може майка затєгнути в воду, і на Зелені свєта*”⁸⁰, “*То кажут, шо є такі майкь, шо в воді купалисі. То казали, шо є такі майкь, шо навіт можут сі присосувати дівчині до грудей, шо ссут молоко...*”⁸¹, “*Майки, то колись говорили, шо вони в озерах*”⁸².

Ближче до *русалок* чи *мавок* як дорослих дівчат, ніж до “безпірних” дітей, виступають *майки* у варіантах однієї з виявлених на Богородчанщині оповідок-казок про те, як парубок взяв *майку* за жінку (При цьому два суттєво відмінних варіанти записано від однієї інформаторки):

1. “Колись як нищили дітей, дівка як стидалась чи що, то ту дитину видерла і дєсь її просто прикопала, а та дитина потом ростє та й майка робиця. Та й котра людина щаслива, то в теї людини просить хрєста. А як є якась людина щаслива, шо чєє голос тої дитини, берє з лівого пальця кров, і берє хустинку, і хрєстит: “Як дівка, най буде Марійка, а як хлопец, най буде Іван”. І ту хустинку кидає, і та хустинка в повітрі летит до тої дитини, котра дитина просить хрєста, і та дитина потому маєчку

⁷⁸ Записано у селі Міжгір’я 14. 07. 2008 р. від Марії Михайлівни Зіняк, 1925 р. народж. Ляльки використовували у таких випадках і на Рожнятівщині. Про цей та інші засоби йдеться, зокрема, у такій бувальщині: “*В нашого Васильи майки сцали: ссали з грудий кров і так були відосцали ціцьки, що аж молоко йшло з грудий дитини. Я мусила дві неділі стояти над колисков, бо лиш відьйду, як дитина дальше плаче, – бо майки сцали... Ми ходили до Анни М., і в[о]на ладила кукли та клала коло дитини, та не помагали кукли; потому повивалисмо у шлюбне (в запаску і хустку шлюбну: під голову – хустку, в запаску – повивалисмо); потім клали образи з церкви – фани, – як поктали фани, то вже тоді не мучило дитвака, але вчепилось до мене, той дух, і мені здавалосьь, ніби довкола мене літали птахи і лоскотали крильми, так що я не могла цілу ніч заснути. Та післьї тої ночи майки лишили нашу хату*” (Записано Ю. Горблянським в селі Липовиця Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. у грудні 1991 р. від Ганни Федорівни Горблянської, 1931 р. народж.).

⁷⁹ Записано І. Рогашко у селі Лєсівка 17. 07. 2008 р. від Євдокії Василівни Карапницької, 1941 р. народж.

⁸⁰ Записано Л. Оніщук у селі Гринівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Климпус, 1948 р. народж.

⁸¹ Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Палагни Федорівни Загірняк, 1936 р. народж.

⁸² Записано І. Рогашко у селі Богрівка 20. 07. 2008 р. від Дмитра Семеновича Юрціва, 1917 р. народж.

робить, і вона вже робиця така файна дівчина. І на Івана така є площадка, і ті дівочки там бавляться, співають, танцюють.

А єден хлопець, ну, говорили, що є майки, а той хлопець пішов і хотів видіти, яка то майка, та й пішов туди. А пішов до ксьондза спитав, як би він, щоб ввидів ті майки? Та й ксьондз каже, щоб він сховався в такому капелюсі невидимка. Каже: “Візьмеш той капелюх, і вони не будуть тебе видіти, і ти зможеш вийти до тих дівок”. – Той взяв той капелюх, та й пішов, та й дивиться, а дівочки так танцюють та й все співають: “Шоби моя мама Царства не дістала. Як би була мене породила, я була б на світі жила, я би собі заробила та й була б на світі жила”. – Танцюють і так співають. А той хлопець дуже сподобав єдну дівчину, таку дуже файну. Та й пішов до ксьондза та й каже: “Мені єдна так сподобала майочка. Як би я міг її узяти?” А він каже: “Підеш на другого Івана та той знов той капелюх візьми, вони тебе не будуть видіти, але ти візьми єден чобіт та й кинеш той чобіт межи них, котра тобі сподобалась. Та той чобіт ухопить і буде натягати, а не буде знати, як то надягати, та й буде надягати на дві ноги. Та й ти її так злапаєш, бо вона не зможе тікати”.

Він пішов, зробив собі єден чобіт, та й пішов, та й знов надів той капелюх, та й знов сидить дивиця. А ті танцюють, а він кинув той чобіт, а вона вхопила той чобіт та й пхає ногу, та й пхає другу ногу. Вже кинув той чобіт, вже й злапав, та й каже: “Ти тепер будеш моя жінка”. – А вона каже: “Буду”. Вже він привів її додому, вбрав її в шмаття своє та й йде до ксьондза, бо хоче вже з нею шлюб узяти. Вона каже: “Я з тобою шлюб візьму, лише – що я буду робити, аби ти в мене не питав. Як тільки мене запитаєш, то тільки мене будеш видіти”.

Ну, то він вже роки жив: що вона робила – він нічо[го] її не питався. Вона з ним не сідала їсти, він не видів, коли вона їст. Все питався: “Шо ти їш?” – А вона каже: “Я тобі даю, а ти їш”. А вона все в дванадцятій годині пропадала десь. Вже роки пройшли, вже дитина була, а він каже: “Ти знаєш, кільки я тебе не питався, ми вже роки жиємо, а я тебе не питався, що ти робиш. А тепер я тебе запитаю, де ти вночі діваяшся, що ти не їш? Я тебе не вижу, аби ти їла” (Вона все мовчить – піде на цвинтар та тих материних кісток полиже). Та вже вона йому каже: “Я йду на цвинтар, за мамин гріх я їй кістки оближую. Я тобі скажу, що я їм, – ото я їм”. – Як вона сказала, то вона й пропала.

Як вона пропала, то йому вже гірко було, він її любив, та й дитина була. Та й йде знов до ксьондза та й каже: “Отче, вона мені казала, щоб я не питався, а я поінтересувався та й поспитав”. – А ксьондз каже: “Знов на якесь свято іди собі, і будеш молитись. Будеш їти, буде така дорога, а там буде така гора, що ти до неї не годен вилізти, але, може, ти й вилізеши”.

Він вже так іде, іде та й молиця, та й приходить до тої гори, а там така схильна гора, що він не годен на неї вилізти, але почав молитись і якось виліз. Та вже виліз на ту гору, а там на горі нема хатів, лише єдна хатчина, і там світиця. Він пішов під вікно, дивиця у вікно – а то його жінка та й дитина. А дитина ввиділа та й каже: “Мамо, тато, тато!” А мати каже: “Дитино любя, той тато не годен до нас зайти”. – А та дитина далі: “Тато, тато!” – А жінка вийшла надвір та й каже: “Шо то за Божа душа? Як хтось є, то покажися”. – Та він показався та й каже: “Кільки до тебе добивався [...]” – І вже як вона його ввиділа, то він вмер тоді”⁸³.

---

⁸³ Записано І. Рогашку у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

2. “То такі файні дівочки, шо їх мама не хотіла та й лишила десь чи закопала, то вони співають: “Аби моя мама царства не дістала, бо якби була мене породила, то я б сі на світі жила”. Та й так танцювали. А був один хлопець, їх бачив, а вони не виділи його, бо він ся сховав. Так йому хтось казав, щоб він сі сховав. Та й одна дівчина йому дуже сі сподобала.

Він пішов до ксьондза та й каже: “Ви знаєте, мені так та майочка сі сподобала, як я маю її зловити?” – а ксьондз йому каже: “Зроби собі, каже, чобіт один, та й на другого Йвана йди на те саме місце. А вона не знає, як його надягати, то ти кинь його між них, а як вона його вхопить, то ти її лови”.

То така площа в лісі є, та й вони там танцюють, а він межи їх кинув той чобіт, а та дівочка, шо йому сі сподобала, його вхопила та й суне дві ноги. Та й він її зловив. Та й каже їй: “Ти будеш моя жінка”, – а вона йому: “Добре, але шо б я не робила, ти мене нічо[го] не питай. Як сі мене запитаєш, то тільки мене й будеш видіти”.

Та той погодився, взяв її до себе, вбрав її по-сво[є]му, та вже пішли до церкви взяли шлюб, та й вона шо не робить, він її не питає. Все вона не хотіла з ним їсти: зварить, а сама їла в куті. В дванадцятій ночі вона все пропадає, а потім приходить – і вона вже біля нього. Його то так заїло. Та й каже: “Знаєш, шо? Буду тебе шось питати. Де ти сі діваєш, як настає дванадцята година ночі?” – “Я то тобі скажу, але більше з тобою жити не буду. Я йду на цвинтар, до своєї мами, яка гріх зо мною вчинила, мушу покушати”. То сказала – і пропала.

І вона пропала, і дитина пропала. Та й він знов до ксьондза пішов та й все йому розказав. Та й знов питає, шо робити. Та й ксьондз йому каже: “Ти сам не годен до неї дійти, але є такий невидимий капелюх, шо з ним ти, може, й здолаєш ту межу, бо то на високій кам’яній горі”.

Та й він пішов, аби хоч її увидіти, хоч би й умер потім. Та й він того капелюха найшов та й ледь сі видряпав на ту гору, – а там хатчинка є. Він дивиться – а в тій хатчинці та маєчка з дитиною жис. А дитина його увиділа та й кричит. Тоді вона вийшла та й каже: “Хто тут є, жива душа, покажися, то ти прийшов до мене?” Та й кажуть, як вона його увиділа, то він умер. От така-от історія”⁸⁴.

Варіанти цієї оповідки подекуди відрізняються доволі суттєво. Зокрема, на Богородчанщині розвиток теми одруження парубка з майкою більш популярний у такому різновиді:

1. “Майки, а, майка була. [Я] в Ясені (с. Ясень Рожнятівського р-ну. – В. Г.) з чоловіком жила. То ті майки були в Черногорі. То майки там сі купали, а хлопець зайшов та й дуже одну сподобав, ясінський хлопець, та й взєв та й каже, шо хоче її

⁸⁴ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 12. 07. 2008 р. від Параски Василівни Заруби, 1917 р. народж.

Дещо по-інакшому звучить ця ж оповідка-казка у записі Я. Фальковського з Гуцульщини. У цьому варіанті, щоправда, житло дружини-богінки (а не майки) знаходилось не на горі, а глибоко під землею. Як це властиво для казок, дістатись туди героєві допомагає чарівний помічник. Також, згідно із законами жанру, розповідь має щасливе завершення (*Falkowski J. Płynospo-wschodnie pogranicze Huculszczyzny... S. 89–90*).

за жінку. Та й ходив, та й ходив, і не міг її ймити: от вони купаються, ті майки, – і вихопілися з води, і пропали, вже їх нема. Вона має плечи голі, що видно печінок і всього... а туди – файна жінка.

Та й пішов він до ворожбита, той хлопець, та й каже ворожбитові: “Я сподобав майку, як її ймити?” А ворожбит: “Ніяк ти не ймеш, лиш як вона прийде, розбере[ть]сі, покладе своє шматте, бо вони складають кожда окремо, та як покладе шматте, а ти того візьми та й сховай під плече. Але дивись, щоб її шматте, абись не брав другого”.

Та й він взяв та й так сховав шматте під плече. Вийшли з води всі, а її – нема, а він сам схований там за корчами за якимись. Та й вона ходить та й шукає, а він каже їй: “В мене твоє шматте”... – Вона прийшла, він її зловив за руку... Та й зловив, і вже вона сі вбрала, а він каже: “Я тебе не пушу, ти будеш моя жінка”. А вона: “Та не буду твоя жінка, бо ти мене якби що запитав. Треба мене ніщо не питати, що я буду робити, щоб мене нічо[го] не питати”, – то та ка[ж]е майка. А той: “Ну, та не буду тебе нічо[го] питати”.

Ну і так вони сі жили, і всьо в порядку, а так що в него була мама (а в них вже була маленька дитина, в них двоїх вже була дитина) та й мама померла його. Як мама померла, а вона наймила плакати за мамов, жінок, аби платиш гроші: “Плачте, плачте, жіночки, за бабков, плачте”. Ну та й баби, хто хотів, та й плакав. А відтак в неї вмерла та дитина її, а вона наймила музику. Дитина на столі померша – а вона наймила музику.

Та й вже як дитину поховали, а він каже: “Жінко, нічо[го] те не питав, а за то сі буду питати”, – а вона: “Ну, як ти мене запитаєш, так я тобі скажу, але я від тебе піду гет, вже тебе лишу”. Та й так вона каже: “Твоя мати як вмерла, то дуже гаркали вільни (? – В. Г.), а як плакали – то вони сі відступали – як хтось плакав, розумієш, коло баби. А моя дитина як вмерла, я наймила музик, то ангели танцювали і дитину на руках носили, і дитина з ними танцювала”. Та й вона – з хати та й пішла”⁸⁵.

2. “Майки є, кажуть, що вони є. То такі, подібні до дівчат. Як молоді дівчата, з косами розплетеними, в білому вдіті.

Колись казала єдна жінка, що оповідала їй її бабця, що були колись такі майкі і вони не виходили заміж. А один хлопець таку маєчку полюбив. А вона йому каже: “Я за тебе вийду заміж, але щоб ти в мене нічого не питав”.

Та й вони жили, і померла її мама, – а вона дуже плакала, і все йшла в комин, і все шось наганяла в комині, і плакала дуже. І в них була одна дівочка, і померла вже велика, – і вона за нею не плакала, а рада така була, весела.

А чоловік каже: “Цього я не стерплю. В нас дитина померла, а ти така весела, а як твоя мама померла, то ти плакала”. А вона каже: “Я виділа, як дитину ангелки вели, а маму – там у комині розтерзали душу чорти”. – І за то вона так за маму плакала, а за дитину раділа, бо її ангелики на небо забрали”⁸⁶.

---

⁸⁵ Записано Л. Оніщук у селі Луквиця 20. 07. 2008 р. від Юстини Василівни Положак, 1923 р. народж.

У зафіксованому А. Оніщуком варіанті, поки *нявка* купалася, парубок-вівчар забрав у неї хустку (Оніщук А. Матеріяли до гуцульської демонольоїї... С. 59).

⁸⁶ Записано І. Рогашко у селі Раковець 21. 07. 2008 р. від Ольги Іллівни Гуменяк, 1950 р. народж.

У с. Глибівка цей текст репрезентовано як етіологічну легенду про ластівку⁸⁷:

“Розкажу ще притчу про ластівку. Були два хлопці і погнали коні в ліс пасти. Коні паслися, а вони собі полягали спати під ліску (під ліщину. – В. Г.). Вони сплять, і виходить з річки дві дівки, стали і танцюють. Один хлопець пробудився і сподобав собі дівку.

Прийшов додому і пішов до ксьондза радитися, як має ту дівку знайти, бо дуже собі сподобав. Ксьондз йому сказав, щоб купив два чоботи і ліг на тому місці спати, аби були дуже фаніні. Постав один чобіт, де вони танцювали, а другий сховай, і лягай спати. Він так зробив.

Вона вийшла танцювати і дивиться – такий фаніний чобіток, та й взяла. Пхає одну ногу, пхає дві в один чобіт. І він мав лапати, як вона дві ноги запхає в один чобіт. Він так зробив. Він її злапав, і сказав, що хоче мати за жінку. “Я буду за жінку, але що буду робити, аби ти ніколи не питав”...

Прийшов він додому з нею, оженився, появилася дитинка, і та дитинка вмирає. Вона наймала музику. Через рік вмирає мама, і вона так плаче, що руки ломить. Чоловік ніколи не питався, але запитався, чого вона так плакала. Вона сказала, що скаже, але більше з ним не буде: “Дитинка вмерла – то ангел. Твоя мама – велика грішниця. Якби була ще така людина, аби так плакала, як я, то ми б всі гріхи вимолити б”. – І [вікно] розтворилося, [вона] у вікно пирхнула, зробилася ластівкою. Він її вхопив – і хвіст обірвав”⁸⁸.

Образ *мавки* в уявленнях з Богородчанщини подекуди майже зливається з образом *майки*. *Мавки* – це красиві зеленуволосі лісові дівчата. Ззаду вони не мають спини, так що видно нутрощі⁸⁹. Згадують респонденти і про танці *мавок*,

⁸⁷ У записах дослідників демонології *майки* (*мавки*) нерідко є персонажами етіологічних легенд, пов’язаних з певною місцевістю. Зокрема, в одній з опублікованих Ю. Шнайдером легенд із Рожнятівщини *майки* початково постають як семеро сестер, демонізація яких відбулася вже згодом, по смерті їхньої матері. Сестри загинули, втопившись у своїх сльозах, із яких постало озеро (*Schnaider J. Wnędy mar... S. 184–185*). В іншому, за змістом пов’язаному з цією легендою тексті, *майки* дбають про чистоту озера, у якому живуть (*Schnaider J. Gańżrodac zebranych w powieście dolieskim i kaiuskim... S. 241*).

⁸⁸ Записано О. Кучер у селі Глибівка 20. 07. 2008 р. від Анни Василівни Макар, 1922 р. народж.

Ю. Шнайдер на Рожнятівщині записав оповідку, як чоловік у зазначений вище спосіб (за допомогою червоного чобота) зловив *майку*, щоб дізнатися від неї ліку для худоби. З тексту можна зрозуміти, що за *майками* визнають уміння доглядати за тваринами, як це властиво лісовим німфам (*Schnaider J. Gańżrodac zebranych w powieście dolieskim i kaiuskim... S. 241*).

⁸⁹ Цю ознаку і *майок*, і *нявок-мавок* фіксували усі дослідники: “На вигляд майки – як дівчата, крижі тільки мають відкриті, так що видно нутрощі” (*Schnaider J. Gańżrodac zebranych w powieście dolieskim i kaiuskim... S. 242*); “Нявки-мавки се такі бісиці, шо з переду йик чельидина, а з заду видко їх утробу; ноги у них, йик у дитини, а голова жіноча” (*Шухевич В. Гуцульщина... С. 200*); “Няўки, се чудово гарні хлопці й дівчата, які лиш тим ріжнять ся від чоловіка, що тулів їх від сторони плечий цілком отвертий” (*Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонольоїї... С. 56*).

і про те, що вони можуть приманювати хлопців⁹⁰: “Мавки – то, кажуть, є такі дівчата в лісах, гарні дуже, з зеленими косами”⁹¹, “Мавки – то такі були панночки гарні. В них коси такі зелені і ззаду видно всі нутроці. То таке старі люди розказували”⁹², “Мавки – то в лісах є такі пані з зеленим волоссям, а ззаду спини нема і всі нутроці видно, і вони танцюють так... Мавками ставали нехрещені діти, що повмирали”⁹³.

Мавок, як і *майок*, іноді наділяють здатністю ссати людям груди:

“Була одна жінка, вона вродила дитинку – і в потік, то така була як то трясовина, що не мала дна, і вона причепила камінь і втопила ту дитину. Рано чи пізно мотузка здримніла, камінь лишивсь на долині, а дитинка сплила. Та люди ввиділи, що там плаває дитина, але якось витя[г]нули гаками ту дитину і шукали ту жінку. Переважно кажуть, що з таких дітей робляця мавкі, русалкі чи потерчата, в нас кажуть, що то мавкі. От деколи дівчині маленькій або дитині маленькій приходять і ссуть груди, в дитинки спухають груди, то кажуть, що її ссуть мавки. Дитина маленька хоче їсти і вона чіпляється до кого видит. Кажуть, що треба класти копійки до таких грудей, що треба якимсь зіллям мастити свяченим або ту свяченину прикладати, що на Спаса, як яблука святять, то той букет, я ще сама зберігаю, щоб на смерть подушка була”⁹⁴.

Як і *майок*, *мавок* на Богородчанщині також подекуди ототожнюють з *русалками*: “Як дитина помирає нехрещена, то з неї русалки або мавки виходили. (Це одне і те саме? – Л. О.) Та ніби так”⁹⁵.

У селах Гута й Пороги виявлено уявлення про ще одного персонажа, який почасти корелює і з *русалками*, і з *майками* чи *мавками*, так що респонденти іноді ототожнюють цих демонічних істот. Це так звана *племета*:

---

⁹⁰ Так само й *лісна*, згідно з записами В. Шухевича, зманює молодих вівчарів, так що ті “трагять цвіт”, мізерніють, жовкнуть, одним словом – сохнуть від такого кохання. Попри це, *лісні* виявляють виразні ознаки лісових духів: худоби їх коханців-вівчарів не зачіпають ведмеді, на їхньому “данцовищу” першою після зими зеленіє трава, вони, власне, й засівають нібито навесні траву й інше зілля (Шухевич В. Гуцульщина... С. 198–199). За матеріалами О. Кольбер’а, саме “мавки бігають горами й долинами і висаджують на них цвіти”, хоча загалом покутський варіант *мавки* доволі сильно відрізняється від того, що побутує на Богородчанщині (Див.: Kolberg O. Rokucie... S. 97–100).

⁹¹ Записано Л. Оніщук у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Євдокії Дмитрівни Жирик, 1934 р. народж.

⁹² Записано Л. Оніщук у селі Лесівка 17. 07. 2008 р. від Олексія Дмитровича Костишина, 1953 р. народж.

⁹³ Записано Л. Оніщук у селі Богрівка 20. 07. 2008 р. від Параски Михайлівни Юрців, 1945 р. народж.

⁹⁴ Записано І. Рогашко у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Марії Іллівни Дем’янюк, 1952 р. народж.

⁹⁵ Записано Л. Оніщук у селі Глибока 15. 07. 2008 р. від Марії Іллівни Дем’янюк, 1952 р. народж.

“**Племети** такі. Чи снилося шось, чи показувало, людей пуджело, – а зараз того нема. Племета – така лиха якась душе. Є таке, що тебе хтось кличе. А як тебе шось у сні кличе, аби сі не обзивав. То кажут, що то **мавка** якась, що то може вікликати. Ось туйво на тим потоці, отуй дівку виділи в вінци, у білій сукенци. Казали, що то **русалки**. А я таку стіну білу виділа... То називали не русалки: старі люди казали, що то мавки. – А то не те, що майки? – **Майки**, майки. Ото як в дитини, та й великих, такі червоні, чорні тверді груди пороблятьсе, то кажут, що то майка сце. То то рвали майє (ну, то, що на свята Зелені маят, той лист), і мама казали мачети в молоци і прикладати до грудей, бо то майка”⁹⁶.

Про **плетету** відомо, що це страшна істота у білому вбранні (у білому уявляють і **русалок**). Вона лякає людей по ночах і вводить їх у блуд, гукаючи на ім’я: “*Таке в білому, високе, от як перебираюці. Такі були вечорниці колись. То, ка[зали], вбираєці на плетету. Візьме, накине на себе простинь, віреже зуби з бульби, в[і]зьме миску, поставе в миску свічку та йде отаке. То там гвалтує всьо на вечорницях, шо страшне*”⁹⁷, “*Як племета кличе – то не [о]бзиватисі – хіба за третим разом можна. Одного цілу ніч водило*”⁹⁸.

Назва “племета”, вочевидь, є корелятом назви “планета”, добре відомої дослідникам демонології⁹⁹. Відтак її значення, закономірно, тяжіє до поняття “страх”, або ж, точніше, “нічний страх”. Про це, зокрема, йдеться й у такій розповіді:

“Племети тоти – просто страх людини. Людина як має страх, то йому всьо привиदिця. То нема племети ниякої. Кум мій приходьв до мене, шо боявся дома спати (в нього дівчинов сестра померла). Я його веду, а він каже: “Диви – на дверях Анна стоїт”. – А я не виджу. Так – страх мав”¹⁰⁰.

Якщо наведені вірування про душі померлих є типовими для українців загалом, то наступний, генетично похідний від душ “безпірних” покійників персонаж, має виразну локальну специфіку. Мова йде про так званого **лелета**, відомостей про якого в етнографічній літературі ми не зустрічали¹⁰¹.

⁹⁶ Записано у селі Пороги 14. 07. 2003 р. від Марії Гнатівни Фуфалько, 1949 р. народж.

⁹⁷ Там само.

⁹⁸ Записано у селі Пороги 15. 07. 2003 р. від Гната Васильовича Фуфалька, 1922 р. народж.

⁹⁹ Для пор.: “Як місяць настає або сходить, то тогда ходит небіщик, а як когут запіє, то щезає, то планета” (Falkowski J. Ruyno-sno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny... S. 84); “Планета – “то така сила невидима, вона все водить, аж не трафлятьсе люди та його не вирятують” (Ibid); “Сотона” або “Планета” то є “блуд”, який сплячу людину може витягнути і водити полями і лісами” (Schnaider J. Z życia gurali nadiomnickich... T. XVIII. S. 174). Згідно з матеріалами А. Онищука, під **паметами** розуміють таких персонажів, як **чорти**, **нявки**, **мерці**, **топельники**, **повісельники**, **опирі** чи **відьми**, які у зміненому вигляді ночами “сьмішкують” і страшать людей (Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонології... С. 92).

¹⁰⁰ Записано у селі Гута 17. 07. 2003 р. від Миколи Васильовича Микуляка, 1924 р. народж.

¹⁰¹ Можливо, саме цього персонажа мав на увазі й І. Вагилевич, згадуючи про **лелеків** (Вагилевич І. Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині... С. 126). З іншого боку, слово “лелек” у цьому разі могло позначати й **лилика**, **кажана**. Зокрема, у цьому значенні вживав це слово

Уявлення про *лелета* побутують не в усіх селах Богородчанщини. Зокрема, виявлено їх лише у селах Луквиця й Богрівка. Тут слово “лелет” добре знайоме, вживають у мовленні й дієслово “лелетати” (*лелет* “лелече”)¹⁰². Вочевидь, і сама назва “лелет” є віддієслівною.

В одних випадках під *лелетом* мають на увазі якогось лісового птаха, ймовірно сича¹⁰³:

“Колись давно казали, що десь по лісах бэли такі птбхи, що їх лйлетами називали”¹⁰⁴, “То птахі такі, вони по вечорах по лісах ходять і кричать як діти. Воно таке як сова, тільки більше”¹⁰⁵, “Лелет – то то є птах такий у лісі, що він лелйче. Колись я бэла в Сіянці, робила, то лелетбв. Нявкає, так яйкає, як та дитина. Він у лісі, птах той”¹⁰⁶, “То такі птахи. Вони по вечорах вилітають і кричать дуже страшно, точно як людина. Як колись з роботи ходили, то воно перед тобою скаче і кричить так страшно, то треба тікати, мовчати та йти собі з Богом. То ми потім раніше з роботи почали ходити – поки сонце не зайде”¹⁰⁷.

В інших же випадках *лелетами* називали душі без пори померлих людей (іноді – дітей¹⁰⁸), яких, судячи зі щойно наведеного пояснення, уявляли собі у птахоподібній іпостасі:

Александр Брюкнер, вказуючи, що “з лелека місцями чорта учинено” (*Bryckner A. Mitologia słowiańska i polska / Wstępek i opracowanie S. Urbaczyc. Warszawa, 1980. S. 284*). Більш певним є те, що своєрідним варіантом *лелета* є так звана *переліта*, про яку Я. Фальковський писав, що “є то душа закопана нехрещена, вона перелітає та й просить Христа. Як хто почує, то повинен кинути зачіпки (шматок полотна? – *B. Г.*), то тому чоловікови нічо не станеси” (*Falkowski J. Ruynoposno-wschodnie pogranicze Nuculszczyzny... S. 84*).

¹⁰² У словничку бойківської говірки, укладеному І. Вагилевичем, знаходимо дієслово “лелекати” у значенні ‘схлипувати’, ‘ридати’ (*Вагилевич І. Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині... С. 121*).

¹⁰³ Так пояснював слово “лйліт” і Борис Грінченко (Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: У 4 т. Київ, 1996. Т. 2: 3–Н. С. 354).

¹⁰⁴ Записано у селі Луквиця 17. 07. 2008 р. від Ганни Андріївни Романів, 1930 р. народж.

¹⁰⁵ Записано Л. Оніщук у селі Богрівка 20. 07. 2008 р. від Дмитра Семеновича Юрціва, 1917 р. народж.

¹⁰⁶ Записано у селі Богрівка 18. 07. 2008 р. від Анни Іванівни Федоришин, 1944 р. народж.

¹⁰⁷ Записано Л. Оніщук у селі Богрівка 20. 07. 2008 р. від Параски Михайлівни Юрців, 1945 р. народж.

¹⁰⁸ Зокрема, походження *лелета* з душ страчених дітей притаманне для переважної більшості розповідей зі селі Липовиця на Рожнятівщині: “Коли жінка вродит дитину та й задушит і верже в лісі, то в[о]на перетворювалася в лелета. На Микучині (полонина. – *Ю. Г.*) багато років лелетав, де була задушена дитина небожков Дубихов” (Записано Ю. Горблянським у грудні 1991 р. від Дмитра Федоровича Горблянського, 1928 р. народж.); “Мале, коли складеться, голе, трохи поросле пір’єм; зелене, як жьбиба, має круглий жьбібчий писок. Крила його подібні до крил летючої миши. Кажут, що коли жінка вродит дитину та й задушит і верже в лісі, то в[о]на перетворювалася в лелета” (Записано Ю. Горблянським у грудні 1991 р. від Ганни Федорівни Горблянської, 1931 р. народж.); “Птах сей утворює[ть]сі з тої дитини, яку мати вродила в гріху й, аби скрити від людського ока пuzір, вівер[г]ла в лісі. Його тьижко увидіти, бо

“Лелети то бэли колись. Казали, шо в лісі є. То як дитину стратили, то воно плакало вночи. Бо воно нехрещіне. Вевкало, гойкало по горах. Може десь завести”¹⁰⁹, “А колись ми йшли з гурів, я двчинов ще, ішла [з]відти з Осмолоди (с. Осмолода Рожнятівського р ну – В. Г.), з гурів, і ми йшли попід гору, нас ішло три, ми лишилисі поїзда і йшли пішки. Ну ми співали. Ми заспіваємо, а то нам: “А-ле-ле-ле-ле-ле-ле-ле-ле!..” Ми знов – а то знов – понашелосі* нам. Ну та казали, шо вбило чоловіка десь там у лісі недалеко, шо то та душе ни хотіла того співу. Ми прийшли на горэ, то сі називав Чортів звір**, – то як сі звіяли вітръ, як нагнуло над нами вербэ, там в кінци муста, то нас тов вербув хотню придушити (Я не дуже щось виділа, – дівки наперйд мене йшли, то виділи, – тому що я первак, я перша в мами. А первак – роль іграє, і мізинка роль іграє. Нічо[го] не привиджує[ть]сі, нічо[го] не шкодит так). Той лелет – то тоже якесь таке, як упирь, як душа, тота, шо невчасно... свую смертю людина помирає вчасно, а коли якесь трагічне, то... Може, то той лелет нам тогди глумьвса “Ле-ле-ле-ле-ле-ле-ле!”¹¹⁰.

* * *

Проведений огляд засвідчив, що демонологічні уявлення про душі “безпірних” дітей у селах західної смуги Богородчанщини представлені доволі широким колом персонажів, відомих тут як (*по*)*терчата* (*стратуни*), *русалки*, *майки*, *мавки*, *племети* і *лелети*.

Серед усіх лише образ *племети* майже не виявляє ніякого зв’язку з душами “безпірних” дітей, хоча й корелює з образами *русалки* чи *мавки* (*майки*) у сенсі того, що це є *страх*. Характерно, що уявлення про *племету* виявлені тільки у двох близьких до Гуцульщини селах півночі Богородчанського району і є відповідними уявленням гуцулів з сусідньої Надвірнянщини. Дещо виділяється серед решти й образ *лелета*, основною ідентифікуючою ознакою якого є характерне “лелетання”. Уявлення про *лелетів* виявлені у двох близьких до Бойківщини селах середньої частини заходу Богородчанщини і відповідні віруванням з бойківської частини Рожнятівщини. В окремий блок чітко виділяються й розповіді про *потерчат*, як правило, позбавлені розвинутої сюжетної лінії і в своїй основі ідентичні загальноукраїнським уявленням. Як і *лелетів*, *потерчат* часто уявляють у птахоподібній іпостасі, що пов’язане з віруваннями про посмертне існування душі у вигляді птаха.

він лелече переважно по нучах, по півночи; забивається в глуш лісів, де би його не тривожили, та й лелече. Коли люди чують його лелетання, то дуже боязко стає, бо він лелече так, як плаче (стає якось сумно)” (Записано Ю. Горблянським у березні 1992 р. від Василя Федоровича Сеніва, 1912 р. народж.); *“Сивий, сивуватий, трохи подібний до зозулі і не такий, як сокіл. Птах плаче, як дітина: “Ле-ле-ле-ле-ле...” Кажут, як дуже лелече, то на війну”* (Записано Ю. Горблянським у березні 1992 р. від Михайла Миколайовича Лютака, 1918 р. народж.).

¹⁰⁹ Записано у селі Богрівка 18. 07. 2008 р від Василіни Михайлівни Данилюк, 1943 р. народж.

* “Понашелосі” – ‘передражнювало’; ‘понашее’ – ‘передражнює’, ‘робить по-нашому, як і ми’.

** “Звір” – вимитий водою рив.

¹¹⁰ Записано у селі Луквиця 17. 07. 2008 р. від Марти Дмитрівни Сеніч, 1936 р. народж.

Решта персонажів, а саме *майки*, *мавки* й *русалки*, багато у чому є взаємозамінними і відрізняються лише назвою, причому найбільш характерна для Богородчанщини назва “*майка*”. *Русалок*, порівняно з *майками* і *мавками*, у розповідях з Богородчанщини характеризує більша наближеність до водної стихії, притаманна, водночас, і двом іншим демонічним постатям. Не наділяють *русалку* і такими ознаками, як властивість ссати людину і відсутність спини, – як правило, з відкритою утробою уявляють *мавку* і лише зрідка – *майку*. Лише *майок* на окресленій території наділяють малим зростом і лише за ними визнають певний зв’язок із троєцьким маєм, який виявляється у забороні “тручати маюху” і в її використанні як протидії *майкам*. Лише *майки* фігурують у наближених до казок оповідках з доволі розвинутим сюжетом.

Безумовно, зафіксовані на Богородчанщині розповіді про *русалок*, *майок* і *мавок* виражають низку локальних особливостей, притаманних уявленням про цих демонів. Якщо ж глянути на це питання ширше, бодай у загальноукраїнському контексті, то, ймовірно, маємо справу з одним і тим самим персонажем¹¹¹. Таке явище є характерним для української демонології. Спільними для них, крім

¹¹¹ Питання про співвідношення між образами *русалки*, *майки* і *мавки* становить вповні самостійну наукову проблему, для розв’язання якої потрібне залучення значно ширшого кола відомостей, ніж визначене метою цієї статті. Загалом перелік таких персонажів, наділених часто ідентичними ознаками чи функціями, значно ширший. У цьому ключі потрібно згадати й про *нявок*, *лісних*, *бісиць*, *богинок*, *мамун* тощо. У працях В. Гнатюка, наприклад, бачимо певне ототожнення *богинь* з *лісницями* і *мамунами*, а *мавок* з *нявками* і *бісицями* (Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків... С. XXV–XXVI), так само *богинь*, *бісиць* і *русалок* (Його ж. Знадоби до української демонології... С. 191–198).

Якщо вести мову лише про близькі до Богородчанщини терени, то Ю. Шнайдер, зокрема, паралельно використовував назви *майки* і *богинь*, зазначивши при цьому, що у народі відповідних персонажів все ж звать *майками* (Schneider J. Wętyd ma... S. 184–185). Дослідник, опираючись на свої матеріали з Гуцульщини (Ejusdem. Z kgaju Huciuw... S. 258; Ejusdem. Lud peczenii ucski... S. 112), вказав на те, що *майки* у розумінні бойків є тим самим, що й *лісні* чи *мавки* у гуцулів (Ejusdem. Wętyd ma... S. 185).

Я. Фальковський відзначав кореляцію між образами *бісиці* й *лісиці* (*лісної*): і одна, й друга виглядають спереду як жінки, а ззаду видно утробу; обидві можуть “чїпити” й згубити парубка чи мужчину. *Лісна*, окрім того, має ще й ознаки духа лісу, вона “має власть над лісами”. Походження персонажів із душ “безпірних” дітей дослідник, однак, не зафіксував (Falkowski J. Ruinospow-schodnie pogranicze Huculszczyzny... S. 90–91).

Тотожність *нявок* (*мавок*) і *лісних* виразно виявляється у матеріалах з Гуцульщини В. Шухевича. *Нявки-мавки*, зокрема, – “Се нехрещені душі дітїий, шо перед зеленими сьвітїями блукают по польхїх та над водами, та голосїят: Мав, мав. Вони їзсїсают людїий. Вони сходїї си на *розїграх*, сьїїто перед Іваном, та спївают тонким голосом:

Йїк би ни цибульї, ни чїснок
Та ни кїдрове зїльї анї юдове зїльї,
То був би наш сьвітїок” (Шухевич В. Гуцульщина... С. 200).

Лїсні-лїсниці, згїдно з матеріалами дослідника, також походять з душ померлих неохрещеними дітїей, і їхнї лїснї є схожїми:

походження із душ дочасно померлих людей (дітей), є мотив появи у визначений час (на Зелені свята, перед Іваном Купайлом), мотив танців з ладканням і специфічними співами, мотив стосунку до малих дітей (який виявляється у заподіюванні їм шкоди чи у підміні дитини на свою), мотив любовців чи одруження з живою людиною, мотив зв'язку із рослинним (а подекуди і з тваринним) світом тощо. Ця спільність, на наш погляд, є свідченням того, що потрібно не лише шукати різницю між уявленнями про цих демонічних істот, бо у своїй основі вони відповідні загальноукраїнським віруванням, а й глибше вивчати географію поширення їхніх назв і шукати дотичності та відмінності саме у цій площині.

“Не мий ногу ногою,
Не пий воду рукою!
Йик би не лук-чиснок
И не оделен-зільи,
Мати би сина
На сьвіт не сплodiла!” (Шухевич В. Гуцульщина... С. 199).

З іншого боку, пісні з переліком таких заборон, як “не мий ногу ногою”, “не пий воду рукою” та ін., характерні, наприклад, для поліських *русалок*.

Стосовно наведених вище пісень, привертає увагу їхня співзвучність зі словами оповідки, у різних варіантах відомої в усій Україні. Один з її варіантів записано, зокрема, й на Богородчанщині:

“В нас ще бэло, тбкой з нашов дівчинов, а то бэло давно, шо це тато бэли таким хлопцем, ще нежонаті бэли. То казали, що в нас у Луквбх (Бо в нас тут за лісом поле є наше, Луквб і Лугб, то вьсо є Хмелівка), і там пасли, віпасали худобб. Робили такі колиби, шо ночували, і для худоби, і для людей окремо. Там огник клали, варили навіть їсти собі, на кім вогни. То одна дівчина була, а до неї все в обід приходьв якийсь хлопець, незнакомий. І та дівчина почбла худнути. А потому якось мама прийшла, та й подивиласі, та й питає: “Шо тобі є, шо ти так похудала? Та маєш молоко, та й маєш бульби, і хліба даю тобі з дому [...]” – “Не знаю [...]” – “Може, тебе шось болит?” – “Нічо[го] не болит і нічо[го] не знаю [...]”

А тота жінка взяла, мама її, і пішла до їдної жінки до такої, шо шось трошка вміла воружити. Та й каже: “Шось муя так сі Марійка похудла і шось її так бракує”. – Но а тота подивиласі на хліб та й каже: “Ти знайш, до неї ходит нечиста сила...”

Що робити? Тогди її порадили – лук-чиснок заплїли у косу, і ще така тоя є, і в другу косу заплели то. І той як прийшов, як мати заплїла і дбла води свічїної і осенучної пшеници тїй дівчині, аби мала коло себе, і він як підійшов ближче д' тїй колибі, і тогди як сі убернув, і так заспївав. Каже: “Якби не той лук-чиснок та йкби не тота тоя, то би є була, дівчиночка, ти вже моя” (Уже бэла би вмерла, бо вже дівка мала вмирати). То отце, тато розказували, шо то була істинна правда” (Записано у селі Хмелівка 13. 07. 2008 р. від Палагни Федорівни Загірняк, 1936 р. народж.).

Коментар до цієї оповідки почнемо з того, що *русалки*, *мавки* тощо переважно постають в образі дівчини. Все ж, подекуди у розповідях фігурують і *русали* (*русаліми*), *нявкуні* та ін. – хлопці. Це закономірно навіть з погляду на те, що неохрещеними помирають як дівчатка, так і хлопчики. Головного ж персонажа наведеної оповідки респонденти, як правило, називають *нечистим* (*чортом*), хоча невідповідність цієї назви очевидна. Якщо ж врахувати, що однією з характерних особливостей *мавок* та ін. є зваблення хлопців, то у цій оповідці, швидш за все, втілено зворотну ситуацію: зваблення хлопцем-*нявкуном* дівчини. Звідси і збіг у звучанні наведених тут пісень.

Огляд одного з важливих секторів демонології Богородчанщини також виявив, що значна її частина, на перший погляд пов'язана з духами гір, річок, лісу тощо, насправді оперта на вірування про посмертне існування душі і на невіддільність світу людини від природи загалом не лише у фізичному, але й у духовному вимірі.

**FROM FOLK DEMONOLOGY OF BOGORODCHANY REGION:
TRADITIONAL BELIEFS OF THE SOUL OF “BEZPIRNI” CHILDREN.**

Volodymyr GALAYCHUK

The Ivan Franko National University of Lviv, the Chair of Ethnology
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The article highlights one segment of traditional folk demonology of western strip of Bohorodchany associated with ideas about the soul of so-called “bezpirni” children. There were also such figures as *poterchata*, *mermaids*, *mavky*, *plemety*, *lelety* and others. Read geography distribution of beliefs about each of these characters, set their local characteristics and correlations between them. Review conducted with the participation of information from geographically close Hutsulshchyna, Boikivshchyna and Pokuttya. It is found that the idea of “poterchata” on Bohorodchany region basically coincides with all of Ukraine. Beliefs in mermaids, and “mavky”, “mayky” reveals much in common. The fact that sometimes in the literature of these characters represent a purely spiritual nature, doesn't find confirmation in the field records.

Key words: demonology, beliefs, “bezpirni” children, mermaid, “mavka” (water nymph).

**ИЗ НАРОДНОЙ ДЕМОНОЛОГИИ БОГОРОДЧАНЩИНЫ:
ТРАДИЦИОННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ДУШАХ
“ЗАЛОЖНЫХ” ДЕТЕЙ**

Владимир ГАЛАЙЧУК

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, кафедра этнологии
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

В статье представлен один из сегментов традиционной народной демонологии западной полосы Богородчанщины, связанный с представлениями о душах так называемых “заложных” детей. Изложены данные о таких персонажах, как *потерчата*, *русалки*, *майки*, *мавки*, *племеты*, *лелеты* и др. Очерчено географию распространения верований о каждом из этих персонажей, определено их локальные особенности и корреляцию между ними. Обзор осуществлён с широким привлечением известий из территориально близких местностей Гуцульщины, Бойковщины и Покутья. Выяснено, что представления о *потерчатах* на Богородчанщине в основном соответствуют общеукраинским. Верования о *русалках*, *майках* и *мавках* выказывают много общего и, вероятно, составляют единый массив, с течением времени раздробленный на части. То, что иногда в литературе этих персонажей представляют исключительно как духов природы, не находит подтверждения в полевых записях. *Племета* генетически не восходит к душам умерших некрещёными детей, хотя и выказывает к ним определённую близость. Верования о *лелетах*, имеющие узколокальный характер, с одной стороны, опираются на веру в посмертное существование души в птицеподобной ипостаси, с другой – базируются на особенностях восприятия человеком крика ночных птиц.

Ключевые слова: демонология, верования, “заложные” дети, русалка, мавка.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2011

Прийнята до друку 27.08.2011